

Ülkemizde tarım sektörü gerek istihdam düzeyi gerekse milli ekonomiye katkısı açısından önemini koruyan bir sektördür. Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Ortak Tarım Politikası'na uyum amacıyla üretim altyapısının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar, tarım ürünlerinin pazarlanmasında da sürdürülmelidir. Dolayısıyla, sadece üretmek yeterli olmamakta, üretilen ürünlerin tüketiciye kaliteli, yeterli miktarda ve hızlı bir şekilde ulaştırılması da büyük önem taşımaktadır. Tarım ürünlerinin çabuk bozulabilir nitelikte olması ve talep-arz esnekliğinin düşüklüğü, pazarlama hizmetlerinin daha etkin bir yapıda olmasını gerektirmektedir.

Devlet İstatistik Enstitüsü verileri göre Türkiye, yıllar itibariyle ortalama 43 milyon ton yaş meyve ve sebze üretimi ile dünyanın önemli üretici ülkelerinden biri konumundadır. Rakamsal olarak önemli bir üretici görünümündeki ülkemiz, üretiminin ancak %3,7'sini ihraç edebilmektedir. Bunun en önemli nedenleri; ürünlerin gıda sanayinde hammadde olarak kullanılması ve yurtiçinde tüketilmesi ile ihracata konu olan yaş meyve ve sebzelerin uluslararası piyasalarda talep edilen miktar ve kaliteye uygun çeşitlilikte olmamasıdır. Dünyada üretici ülkeler sınıfında yer alabilmek için üretim miktarı, sanayi kalitesi, altyapı ve kullanılan girdiler, finans ve pazar şartlarını kapsayan rekabet kriterleri doğrultusunda ülkemiz yaş meyve ve sebze sektörünün yapılandırılması gerekmektedir.

Ülkelerin rekabet gücünün önemli bir belirleyicisi olan pazarlama, sadece dış pazarlarda değil iç pazarda da son derece önemlidir. Bu çalışmanın konusu da gerek insan sağlığı gerekse ülke ekonomisi açısından büyük önem taşıyan sebze ve meyvelerin en uygun ve sağlıklı şekilde dağıtımını sağlayan toptancı halleridir.

AB ÜLKELERİNDEKİ UYGULAMALAR

Avrupa Birliği'nde (AB) yaş sebze ve meyve ticaretini düzenleyen ortak bir toptancı halleri mevzuatı bulunmadığı gibi, üye ülkelerde de hallerde toptan sebze ve meyve satışını düzenleyen ülkemizdekine benzer bir yasa mevcut değildir. Ayrıca, prensip olarak AB ülkelerinde sebze ve meyvelerin toptan satışında toptancı hale kaydolma zorunluluğu da bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, tüketiciye taze, güvenli ve sağlıklı ürünler ulaştırılmasına büyük bir önemin verildiği Avrupa Birliği'nde sebze ve meyve üretimi ve ticaretinin kendine özgü yapısına uygun önlemler alınmaktadır. AB bünyesinde kurulan EUCOFEL (European Union of the Fruit and Vegetable, Wholesale, Import and Export Trade-AB Sebze ve Meyve Toptancı, İhracatçı ve İthalatçılar Birliği); AB fiyat mekanizması, ihracat teşvikleri, kalite standartları, hijyen kuralları, gümrük vergileri, ambalaj ve ambalaj atıkları, destekleme fonları, bilgi alışverişi konularında faaliyet göstermektedir. EUCOFEL, AB piyasasında taze ürünlerin tüketimini artırılması suretiyle, taze ürün tüketiminin sağlıklı yaşama olan katkısını geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1- AB’de Yaş Sebze ve Meyve Ticareti İle İlgili Mevzuat

Avrupa Birliği’nde yaş sebze ve meyve ticaretinde;

- a) Meyve Sebze Ortak Piyasa Düzenine İlişkin 2200/96 sayılı tüzük ile
 - b) Taze Meyve Sebze Pazarlama Standartlarına Uygunluk Denetimine İlişkin 1148/2001 sayılı tüzük
- ana çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu iki tüzük dışında, yaş sebze ve meyve ticaretine ilişkin çok sayıda direktif ve düzenleme de vardır.

Meyve Sebze Ortak Piyasa Düzenine İlişkin 2200/96 sayılı tüzük 4 temel konuyu içermektedir. Bunlar;

- 1) Yaş sebze ve meyvenin sınıflandırılması ve standartların oluşturulması,
- 2) Üretici örgütlerinin oluşturulması,
- 3) Müdahale düzenlemeleri,
- 4) Üçüncü ülkelerle ticaret’tir.

Taze Meyve Sebze Pazarlama Standartlarına Uygunluk Denetimine İlişkin 1148/2001 sayılı tüzük ise;

- 1) Kalite standart denetimleri yapacak yetkili kuruluşun belirlenmesi,
- 2) Tacir veri tabanının oluşturulması,
- 3) Yurt içinde uygunluk denetimlerinin yapılması,
- 4) İhracat ve ithalatta kalite uygunluk denetimlerinin yapılmasını öngörmektedir.

2- AB’de Yaş Sebze ve Meyve Ticareti İle İlgili Uygulamalar

Avrupa Birliği’nde iç piyasada kalite, kamu sağlığı, fiyat dengesi gibi unsurların belirli bir sistem içerisinde olmasını sağlamak amacıyla, yaş sebze ve meyve ticaretini etkileyen bazı düzenlemeler getirilmiştir:

- Tüm ihtiyaç maddeleri ve özellikle gıda maddelerine ilişkin oldukça detaylı standartlar ve hijyen koşullarını içeren çok sayıda direktif mevcuttur. Bu koşullar, hem ithal hem de AB iç piyasasında üretilen ürünler için geçerlidir.
- AB dışındaki ülkelerden ithal edilen ürünlerin tüm kalite, standart, hijyen ve kalibrasyon kontrolleri gümrüklerde gerçekleştirilmektedir. Böylece, iç piyasaya standart dışı ürünlerin girmesi engellenmiş olmaktadır.
- AB dışındaki ülkelerden gelen her mal için uyum kontrolü yapılmaktadır. Üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünlerin çoğu standartlara uymuyorsa, ilgili ülkelerin koordinasyon otoriteleri bilgilendirilmektedir.
- AB üyesi bir ülkenin denetim organları, bir başka AB üyesi ülkeden gelen malların büyük bir kısmının standartlara uymadığını saptaması halinde, durumu toptan satış merkezlerine, dağıtım kanallarına ve diğer AB üyesi ülkelerin ilgili otoritelerine bildirmektedir. AB bünyesinde tarımsal ürünlerde haksız rekabetin önlenmesi ve piyasa fiyatının oluşumunun sağlanması amacıyla, tüm üreticilerin ürünlerini üye oldukları üretici birlikleri kanalıyla pazarlamasını öngören düzenlemeler getirilmiştir.
- Gerek ithal edilen gerekse üretici birlikleri kanalıyla pazarlanan ürünlerin birinci el toptan satışı prensip olarak mezat (açık arttırma ile satış) yoluyla

gerçekleştirilmektedir. Süpermarket ve hipermarketler ise üretici birliklerinden doğrudan alım yapmayı tercih etmektedir.

- Üretici Birlikler, genel olarak, kurdukları kooperatifler kanalıyla mezarları yürütmektedir. Tüm üretici birliklerinin üst birlikleri ve branş birlikleri bulunmaktadır.
- AB piyasasında başta gıda maddeleri olmak üzere hemen hemen tüm temel ihtiyaç maddelerinin pazarlanmasında süpermarket ve hipermarketler büyük bir ağırlık kazanmıştır. Bu şirketlerin pazarlayacakları ürünleri doğrudan üretici birliklerinden satın almaları ve/veya ithal etmeleri nedeniyle, mezarlar daha küçük ölçekli toptancıların tercih ettikleri ürün tedarik yöntemi olmaktadır.
- Yaş meyve ve sebzelerin de satışa sunulduğu toptan gıda pazarlarına getirilen ürünler ise çoğunlukla küçük marketler ve restoranlar gibi işletmeler tarafından satın alınmaktadır. Toptan olmak koşuluyla, nihai tüketicilerin de bu yerlerden ürün satın almaları mümkündür.
- AB ülkelerinde yaş sebze ve meyvelerin toptancı hallerine girme zorunluluğu bulunmamaktadır. Yaş sebze ve meyve, genel olarak üç kanaldan perakendeciye ulaştırılmaktadır: (1) toptancı halleri, (2) büyük dağıtıcı marketler, (3) üretici birlikleri. Bunlardan büyük dağıtıcı marketler, toptan ve perakende dağıtım yapabilmektedirler.

3- AB’de Sebze ve Meyve Pazarlama Koşulları

Globalleşme sürecinde ürünlerin dağıtım ve pazarlama yöntemleri de değişime uğramıştır. Bu değişim, özellikle geleneksel yöntemlerle çalışan toptancıları işletme anlayışlarını gözden geçirmeye zorlamıştır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin büyük çoğunluğunda büyük gıda zincirleri toplam meyve ve sebze satışlarının %70’ini gerçekleştirmektedir. Büyük gıda zincirleri, ihtiyaçları olan sebze ve meyveyi doğrudan üreticiden almayı tercih etmektedir.

Avrupa Birliği’nde sebze ve meyve toptancı, perakendeci, dağıtım ve paketleyicileri; sattıkları veya satılmasına aracılık ettikleri ürünlerin gerekli tüm bilgileri içeren etiketi taşımasından sorumludur. Ürün etiketsizse ve ürünü alan satıcı da ürünü bu şekilde kabul etmişse, ürünün etiketlenmesinden sorumlu durumdadır. Avrupa Birliği’nde sebze ve meyve için *ekstra sınıf*, *birinci sınıf* ve *ikinci sınıf* şeklinde üç ayrı minimum pazarlama kriteri belirlenmiştir. *Ekstra sınıf*, mükemmel kalitede ve çok özel seçilmiş ürünler olarak; *birinci sınıf*, iyi kalitede ve önemli bir hasarı olmayan ürünler olarak, *ikinci sınıf*, iyi sayılabilecek kalitede ve şekil, renk, ufak kusurlar gibi bir veya iki kabul edilebilir eksikliği olanlar şeklinde tanımlanmıştır. Depolama ve taşınma sırasında ürünlerde hasar meydana gelebilmektedir. Bu durumda, malı elinde bulunduran kişinin üründe meydana gelen değişiklikler doğrultusunda ürün sınıfını değiştirme yetkisi vardır. Ürün sınıfını değiştirmek yerine, kusurlu ürünü ayırmak da mümkündür. Her bir ürün paketinin açık, okunaklı ve dışarıdan görülebilir şekilde etiketlenmesi gerekmektedir. Etiketle paketleyene ait bilgiler, ürün cinsi, ülkesi, miktarı, sınıfı gibi bilgilerin bulunması zorunludur.

4- AB Ülkelerindeki Yaş Sebze ve Meyve Ticareti İle İlgili Uygulamalar

Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki sebze ve meyve toptan ticareti ile ilgili uygulamalara bakıldığında, üye ülkeler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir.

AB VE TÜRKİYE'DEKİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Toptancı Halleri

AB ülkelerindeki toptancı hallerinin ülkemizdeki toptancı hallerinden ayrılması iki nedenden kaynaklanmaktadır:

- 1) Toptancı hallerinin sistemlerindeki ve yapılarındaki farklılıklar,
- 2) Ülkemizdeki mevzuatta yer almasına rağmen uygulamada oluşturulamamış fiziki koşulların (örneğin hal kompleksi içinde bulunması öngörülen soğuk hava depoları, restoran, park, depo, paketleme evi, vb) eksikliği.

Avrupa Birliği'nde sebze ve meyvelerin toptan satışında hale kaydedilme zorunluluğu bulunmamakta olup, böyle bir düzenleme hem AB'nin rekabet kurallarına hem de üye ülkelerdeki rekabet mevzuatına aykırı kabul edilmektedir. AB'deki hallerde faaliyet gösteren işletmeler, mallarını ihtiyacı olan ürünü doğrudan temin etme imkanından yoksun küçük esnaf niteliğindeki işletmelere dağıtmaktadır.

AB'deki toptancı hallerinde, sadece taze sebze ve meyve toptan satışı yapılmamakta, et ürünleri, kuru gıda, unlu mamuller, temel ihtiyaç maddeleri hatta taze çiçek vb ürünlerin toptan satışı için de ayrı ayrı mekanlar tahsis edilmektedir. Bu nedenle AB ülkelerinde toptancı halleri *Toptan Gıda Pazarları* olarak adlandırılmaktadır.

AB'deki toptancı hallerinde ürünlerin en sağlıklı şekilde saklanmasını sağlayacak depo ve soğuk hava depoları bulunmaktadır. Haldeki işyerlerinin kiralanması/satışı, devri ya da ayrılma işlemleri her halin kendi tüzüğü ile oldukça basit ve açık şekilde düzenlenmektedir. Toptan gıda pazarlarında toptancılar dışında, ithalatçılar, komisyoncular, yiyecek içecek tedarikçileri de faaliyet göstermektedir.

AB'deki toptancı hallerinde temizlik ve güvenlik gibi hizmetlerin özel firmalarca gerçekleştirilmesine olanak sağlanmaktadır. Halde satışa sunulan ürünler oldukça düzenli ve temiz bir şekilde sergilenmekte, hal idaresi faaliyet saatleri süresince temizlik ve düzene uygunluğu kontrol etmekte ve iş sahiplerini uyarmaktadır. Toptancı halleri, her türlü aracın rahatça giriş çıkışına imkan verecek şekilde yerleştirilmiş ve organize edilmiştir.

Üretici Örgütleri

Avrupa Birliği 1996 yılında çıkarttığı 2200/96 sayılı tüzükle, üretici örgütlerini sebze ve meyve piyasasının temel taşı kabul ederek, özellikle sebze ve meyve pazarlaması konusundaki faaliyet alanlarını genişletmiştir.

Üretici örgütleri; üretim, hasat, depolama, paketlenme ve pazarlama konularında birlikte hareket eden üreticilerden oluşan, gönüllülük esasına dayalı olarak kurulmuş ve ilgili üye ülke tarafından tanınmış tüzel kişilerdir.

Avrupa Birliği'nde sebze ve meyve üreticilerinin bir kuruluşa üye olma yasal zorunluluğu yoktur. Üretici birliğine üye olan üreticilerin ise, ürünlerini üretici birlikleri kanalıyla pazarlaması zorunludur. Üretici birliklerinin şu kategorilerde kurulması öngörülmüştür: sebze ve meyve, *meyve*, sebze, *işlenebilir ürünler*, narenciye, *kabuklu ürünler (findık, ceviz, vb)*, mantar.

Üretici örgütlerinin faaliyet amaçları;

- Değişen talep doğrultusunda özellikle kalite ve miktar açısından planlı ve düzenli üretim gerçekleştirilmesini sağlamak,
- Üyeleri tarafından üretilen ürünlerin pazar payını arttırmak ve arzı planlamak,
- Üretim maliyetlerini azaltmak ve üretici fiyatlarında istikrar sağlamak,
- Özellikle su, toprak ve peyzaj kalitesini koruyacak ve biyo-çeşitliliği muhafaza edecek üretim uygulamalarının, üretim tekniklerinin ve çevreyle dost atık yönetimi uygulamalarının yaygınlaştırılmasını sağlamak, diğer bir deyişle çevre duyarlı faaliyetleri teşvik etmektir.

Üretici Birliği üyelerinin uyması gereken kurallar şunlardır;

- 1) Üretim, pazarlama ve çevrenin korunması alanlarında Birliğin belirlediği kuralları uygulamak,
- 2) Sadece bir tek kategorideki Birliğe üye olmak ve bulunduğu kategoride üretim yapmak,
- 3) Ürünlerini üye olduğu Birlik kanalıyla pazara sunmak,
- 4) Üyesi oldukları birlik tarafından istatistik oluşturmak amacıyla talep edilen üretim alanı, üretim miktarı, hasat ve doğrudan satış bilgilerini vermek,
- 5) Birlik tarafından belirlenen üyelik aidatını ödemek.

Ürünlerin pazarlanması konusunda bazı istisnalar mevcuttur. Bunlar;

- 1) Üretici birliği üyeleri, sebze ve meyve üretici birliği üyesi iseler üretimlerinin %25'inden fazlasını, diğer kategorilerdeki üretici birliği üyesi iseler üretimlerinin %20'sinden fazlasını doğrudan özel müşterilere satamazlar,
- 2) Üyesi olduğu birliğin pazarlayabileceği ürün miktarını aşan miktardaki ürünlerini kendileri ya da kendi birliklerinin kurduğu başka bir birlik kanalıyla pazarlayabilirler,
- 3) Üyesi oldukları birliğin ticari faaliyet alanına girmeyen ürünleri, kendi birlikleri tarafından oluşturulan bir başka birlik kanalıyla pazarlayabilirler. Üreticiler, toptancı grupları ve süpermarketler karşısında rekabet edebilmek ve talep edilen miktarda ve kalitede ürün arz edebilmek için üretici birlikleri altında birleşmek durumunda kalmaktadır. Ayrıca, 1998 yılından itibaren üreticiye doğrudan sübvansiyonları azaltan Avrupa Birliği'nin, üreticilere "Meyve-Sebze Ortak Pazar Organizasyonu" çerçevesinde, üretici birlikleri vasıtasıyla yardım etmesi de üretici birlikleri altında örgütlenilmesinde etkili olmuştur.

Avrupa Birliği'nde yaklaşık 1400 üretici birliği bulunmaktadır. Bunların %40'ını sebze ve meyve üreticileri oluşturmaktadır. Üretici birliklerinin pazarlanan toplam meyve ve sebze değerine göre payı ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, üretici birliklerinin toplam sebze ve meyve pazarlamasındaki payı Fransa'da %50 iken Almanya'da %28'dir. Hollanda ve Belçika'da sebze ve meyve üretiminin %70'inden fazlası üretici birlikleri kanalıyla pazarlanmaktadır.

Avrupa Birliği'nde üretici birliklerinin sayıları ve büyüklükleri üye ülkeler arasında oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin; Hollanda'da toplam 12 yaş sebze ve meyve üretici birliği bulunmaktayken, Türkiye'nin tarımsal yapısına oldukça benzeyen İspanya'da 536 üretici birliği yaş sebze ve meyve ticaretinde faaliyet göstermektedir. Avrupa Birliği'nde yaş sebze ve meyve pazarlamasında üretici birliklerinin başarısı, her üye ülkenin kendi iç düzenlemelerine bağlı olarak değişmektedir.

Türkiye'de üretici birlikleri 5200 sayılı Kanun ve buna dayanılarak çıkartılan Yönetmelik ile düzenlenmiştir.

• Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu

Resmi Gazete Tarih/No: 06.07.2004/25514; Kanun No: 5200

• Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

Resmi Gazete Tarih/No: 16.01.2005/25702

Üreticilerin AB standartlarında örgütlenmelerini sağlayan üretici birliklerinin kurulmasındaki temel amaç; üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, pazara standartlara uygun ürünleri arz etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü arttırıcı tedbirler alınmasını sağlamaktır. Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin yönetmeliğin yayınlandığı Ocak 2005'ten bu yana 43 üretici birliği kurulmuştur. Üreticinin talebe göre üretimini planlamasını sağlayarak pazarlama güçlerinin arttırılması amacını taşıyan üretici birlikleri, ancak ürün bazında örgütlenmelerini tamamlayıp üst birlikler kurmaya başladıklarında ürünün piyasaya arzında önemli rol oynamaya başlayabilecek ve Avrupa Birliği'ndeki gibi etkin bir konuma sahip olabilecektir.

SORUNLAR

- Yaş sebze ve meyvelerin toptan satışında denetleme, kontrol, fiyat oluşumu gibi görevleri üstlenen toptancı hallerindeki alt yapı eksiklikleri, mevzuattan kaynaklanan eksiklikler, uygulamadan ve mevzuatın yeterince bilinmemesinden kaynaklanan aksaklıklar toptancı hallerine yüklenen görevlerin sağlıklı bir şekilde oluşumuna engel olmaktadır.

- Yaş sebze ve meyve ticaretini düzenlemek amacıyla yürürlüğe konulan 552 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK), sektördeki sorunların çözülmesini sağlayamamıştır. Sektörde yaşanan sorunlar 552 sayılı KHK'den kaynaklanabildiği gibi, mevzuatın eksik ve yetersiz uygulanması veya hiç uygulanmaması nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir.

- AB ülkelerinde ise yaş sebze ve meyve ticaretini düzenlemek amacıyla tek ve ayrıntılı bir yasa oluşturmak yerine, sektörün faaliyetlerinin sağlıklı şekilde yürütülmesi için gerekli olan standart, hijyen, kalite, fiyat, ambalaj vb. çok sayıda

kurala ilişkin ayrı ayrı düzenlemeler getirilmiştir. Kontroller, üretim aşamasında, üretici birliklerine etkin bir rol verilerek sağlanmaktadır. AB Komisyonu tarafından oluşturulmuş olan oldukça ayrıntılı ve çok sayıdaki, kalite, hijyen, ambalajlama, taşıma, depolama vb. konularını içeren mevzuat tüketime sunulan ürünün sınırlarını belirlemektedir. Toptancı halleri, sadece küçük ölçekli toptan mal alanlara hizmet eden merkezler konumundadır.

Ülkemiz yaş sebze ve meyve ticaretindeki temel sorunlar şunlardır:

1. Haksız Rekabet Yaratan Uygulamalar

a) Kaçak Haller

Mevzuata aykırı olmasının yanı sıra hem ülke ekonomisine zarar veren hem de sınırları içinde faaliyet gösterdikleri belediyelerin ciddi gelir kaybına sebep olan, ayrıca sektörde haksız rekabet yaratan kaçak haller faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

b) Kayıt Dışı Satışlar

Şehre giren tüm meyve ve sebzelerin 552 sayılı KHK uyarınca toptancı halinden geçirilmesi gerektiği halde, yarısından fazlası hale girmeden marketlerde, manavlarda ve semt pazarlarında satışa sunulabilmektedir. Üretim bölgelerinden, başta İstanbul olmak üzere özellikle büyük kentlere getirilen sebze ve meyveler market, manav, pazar vb. gibi satış noktalarına kayıtsız şekilde pazarlanabilmektedir. Bunun yanı sıra, kamyon üzeri satış olarak bilinen yöntemle de hiçbir kayda tabi olmadan satışlar gerçekleştirilebilmektedir.

552 sayılı KHK ilk çıktığında hale mal girişinde % 30-40 dolaylarında artış olduğu kaydedilmiş olmakla birlikte, denetimsizlik, kaçak haller olgusu ve sistemin altyapısının yeterli düzeyde oluşturulamaması nedeniyle mal girişi yeniden eski seviyelerine gerilemiştir.

c) Katma Değer Vergisi (KDV)

Maliye Bakanlığı'nın 91 Seri No.lu KDV Tebliği'ne göre; toptancı hallerinde faaliyette bulunanlara ve bunlar tarafından gerçek usule tabi katma değer vergisi mükelleflerine yapılan taze sebze ve meyve (mamulleri hariç) teslimlerinde uygulanan %1 KDV oranı, toptancı hallerinde faaliyet gösterenlerin hallerden temin ettikleri taze sebze ve meyveleri *hal dışındaki ünitelerinde* satmaları halinde de uygulanmaktadır. Bunların gerçek usulde KDV mükellefi olmayanlara satışında ise KDV oranı %8 olarak uygulanmaktadır.

Toptancı marketlerin %1 KDV ile hallere yakın bölgelerde dahi nihai tüketici ve perakendecilere sebze ve meyve satışı yapabilmesini olanaklı kılan bu düzenleme, sektörde haksız rekabete yol açan uygulamalar arasında gösterilmektedir.

2. Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlar

Modern toptancı hallerinin tesis edilmesi ve işletilmesine yönelik yasal zemin oluşturulmuş olmakla birlikte, kanun ve yönetmeliklerle getirilen düzenlemelerin maddi yetersizlikler ve/veya eksik uygulamalar nedeniyle hayata geçirilememesi nedeniyle, ülkemizde toptancı halleri bir sorun olmaya devam etmektedir.

Örneğin; 552 sayılı KHK'nin 12.maddesinde hal müdürlerinin ziraat, tarım ekonomisi, gıda mühendisi veya pazarlama bölümü mezunu olmasının, 20.maddesinde ise toptancı hallerinde oluşturulan hakem heyetlerinde bağ bahçe konusunda uzman elemanların yer alması öngörülmüş olmakla birlikte, uygulamada bazı belediyelerin bu yükümlülükleri yerine getirmedikleri görülebilmektedir.

Toptancı hallerinde üreticiler, komisyoncular, alıcılar ve hal müdürlükleri arasında meydana gelebilecek uyuşmazlıkların çözümü amacıyla oluşturulması kanunla öngörülen ve uygulama yönetmeliği bulunan Hal Hakem Kurullarının, anlaşmazlıkların çözülmesi işlevlerini etkin olarak yerine getirememesi de önemli bir sorun teşkil etmektedir.

3. Altyapı Eksiklikleri

a) Tip Proje Esasları

552 sayılı KHK'nin 4.maddesi toptancı hallerinin "depolama, tasnif, ambalajlama, standart ve kalite denetim laboratuvarlarını içeren tip projeler" çerçevesinde kurulabileceğini öngörmektedir. Toptancı hallerinin kuruluş esaslarını belirleyen yönetmelikte de hallerin taşınması gereken altyapı donanımına ilişkin özellikler ayrıntılı olarak yer almakla birlikte, ülkemizdeki toptancı halleri belirtilen özellikleri tam olarak taşımamaktadır. Dolayısıyla, özellikle sağlık ve hijyen standartları açısından gerekli koşulları sağlamaktan uzak konumdaki toptancı hallerinin işlevlerini sağlıklı olarak yerine getirdiklerini söylemek mümkün değildir.

b) Güvenlik

Hallere giriş ve çıkışların daha rahat yapılabilmesi ve pazar yerlerinin denetimi için hal zabıtası görevlendirilmiştir. Hal zabıtalılarının bu görevlerini etkin bir şekilde yerine getirememesi, hallerin güvenliği açısından önemli bir eksikliklerdir.

c) Diğer Hizmetler

Ülkemizdeki toptancı hallerinde, faaliyetlerin sağlıklı yürümesi için bulunması gereken depo, soğuk hava depoları, restoran, kafeterya, otopark vb. temel hizmetleri sağlayacak altyapı olanakları tam olarak mevcut değildir. *Soğuk hava depoları* ürünlerin çürümesini önlemesi, *analiz laboratuvarları* kalıntı ve hormonlu ürünlerin hallere sokulmasına engel olması ve *standart laboratuvarları* kasada bulunan tüm ürünlerin aynı kalitede olmasını sağlaması bakımından son derece önemli altyapı unsurlarıdır. Ürünlerin daha uzun süre muhafaza edilerek israfı önemli ölçüde azaltan soğuk hava depoları birçok toptancı halinde mevcut değildir. Örneğin, İstanbul'daki hallerde mevcut depolama ve soğutma sistemleri yeterli olmadığı için haller dışında bulunan özel soğuk hava depolarından faydalanılmaktadır.

Bununla birlikte, toptancı hallerinde soğuk hava deposu, standart ve analiz laboratuvarları gibi birimleri kurmakla yükümlü olan belediyelere hiçbir yaptırım uygulanmamaktadır. Hallerdeki altyapı eksiklikleri diğer sorunlarla birleştğinde daha olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır.

d) Denetim Eksikliği

Yaş sebze ve meyve ticareti alanında mevzuatla getirilen düzenlemelerin sağlıklı olarak işlenmesini sağlayacak ve mevcut sorunların giderilmesinde etkin bir çözüm olabilecek denetimlerin artırılması gerekmektedir. Yaş sebze ve meyve toptan satışında yasadışı pazarlama faaliyetlerinin son yıllarda büyük artış göstermesi denetimlerin yetersiz kaldığının göstergesidir.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Tarımsal üretimin milli ekonomiye katkısının artırılmasında pazarlama çok önemli bir araçtır. Ürünün hasadından başlayarak tüketiciye kadar uzanan aşamalarında kayıpların en aza indirgenmesi, kalitenin korunması ve yaratılmış değerın eksiye dönüştürülmemesi son derece önemlidir. Üretim ve üreticilerimizin gelişmiş ülke standartlarına entegrasyonu, ürünlerin hem iç hem dış piyasaların talep ettiği çeşit, kalite ve miktarlarda üretilmesi ve pazarlanması yoluyla sağlanabilecektir. Dolayısıyla, yaş sebze ve meyvelerin iç piyasaya dağıtımının yapıldığı toptancı hallerinin altyapı yönetim ve işleyişinin iyileştirilmesi ve fiziki altyapılarının modernize edilmesi bugün daha da önemli hale gelmiştir.

Türkiye'deki yaş sebze ve meyve sektörünün üretim yapısından, fiziki altyapısından ve pazarlama altyapısından kaynaklanan kendine özgü sorunları bulunmaktadır. Ürünlerin muhafazası, ambalajlanması ve etiketlenmesi, girdi kullanımı, organik tarım, yetiştiricilik sistemleri, pazarlama altyapısının uygunsuzluğu ve eksikliği, üretici örgütlenmesindeki eksiklikler ise öne çıkan sorunlardır.

Toptancı Halleri'nin; sağlık ve hijyenik koşulların tam olarak sağlandığı, haksız rekabetin ortadan kaldırıldığı, alım, satım ve nakliye işlemlerinin sebze ve meyvelerin doğal yapılarını bozmadan hızlı ve modern bir şekilde gerçekleştirilebildiği, toptancı halinde faaliyet gösteren üretici, komisyoncu, alıcı ve diğer personelin işlerini en etkin şekilde yürütebildiği bir yapıda olması gerekmektedir.

Yaş sebze ve meyvelerin genel olarak pazarlandığı yerler olan toptancı hallerinden, rüsum ve komisyonların yüksek olması, vb nedenlerle büyük kaçışlar olduğu ve çoğu ürünün hallere girmeden pazarlandığı görülmektedir. Bugün toptancı halleri tarım ürünlerinin pazarlanması işlevlerini etkin olarak yerine getirememektedir. Toptancı hallerden kaçışın önlenmesi için etkin bir denetim mekanizması kurulmalıdır.

Kayıt dışı faaliyetlerin engellenmesi amacıyla 552 sayılı KHK'de yar alan sebze ve meyvelerin toptancı halden geçirilmesi zorunluluğunun, denetimlerin de yetersizliği nedeniyle, bugüne kadar sektördeki kayıt dışılığı caydırıcı yönde çok fazla etkili olmadığı görülmektedir. Sektörde kayıt dışı faaliyetlerin önlenmesi için üreticiden başlayarak aracı, toptancı ve tüketiciye kadar uzanan zincir üzerindeki tüm aşamalarda kontrolü sağlayacak yönde düzenlemelere ağırlık verilmelidir.

Toptancı hallerinde güvenlik, trafik düzeni, çevre temizliği, vb hizmetlerin yerine getirilmesinden belediyeler sorumludur. Belediyeler bu hizmetleri yerine getirmek amacıyla kantarlardan giriş ücreti, ürünlerden rüsum, dükkanlardan tahsis ücreti, vb ücretler almaktadır. 552 sayılı KHK'nin 17.maddesinde de; belediyece tahsil edilen "belediye payları"nın en az %10'unun toptancı hal ihtiyaçları için harcanmak üzere takip eden yılın bütçesine ödenek olarak konulacağı ve yalnız bu amaçla harcanacağı belirtilmiştir. Buna rağmen, toptancı hallerindeki fiziki yetersizlikler nedeniyle ürünlerin çürümesi, yeterli denetimin yapılmaması nedeniyle kayıt dışı yaş sebze ve meyve ticaretinin artması, özel güvenlik sorunlarının devam etmesi, sağlık koşullarına uygun olmayan ürünlerin varlığı, bir çok hal'de genel temizlik gerekliliklerinin yerine getirilmiyor olması, vs son derece düşündürücüdür. Toptancı hallerinin işletilmesinden sorumlu mercilerin bu görevlerini yerine getirmede gerekli hassasiyeti göstermeleri sağlanmalı, gerekirse cezai müeyyideler uygulanmalıdır.

Ülkemiz ekolojik yapısının getirdiği beslenme kültürünün bir sonucu olarak sebze ve meyveler toplam gıda tüketimimiz içinde büyük bir yer tutmaktadır. Semt pazarlarının yaygınlığı, fazlalığı ve alışveriş hacminin büyüklüğü halkın taze sebze ve meyve tüketim eğiliminin göstergesidir. Diğer yandan, tüketime sunulan ürünlerin kalite ve standart açısından kontrole tabi tutulmaması ise önemli bir eksikliklerdir. Bu nedenle, toptancı hallerinde analiz laboratuvarları kurulmalı ve sağlık denetimleri yapılmalıdır. Üretimden kaynaklanan ve sağlığa zarar veren ilaç kullanımının önüne geçilmeli, zararlı kalıntılar sebze ve meyvelerin tüketime sunulmasından önceki safhalarda tespit edilmeli ve insan sağlığına uygun ürünlerin piyasaya arz edilmesi sağlanmalıdır.

Ülkemizdeki taze sebze ve meyve pazarlaması ve tüketiminde; iç piyasaya tüketim amaçlı sunulan ürünlerin kalite ve standart açısından yeterli kontrole tabi tutulmaması, ihracata konu olan sebze ve meyvelerin ise iç piyasadakinin aksine hem ülkemiz hem de ihraç edilen ülkenin talep ettiği standartlar dikkate alınarak kontrol edilmesi, ülkemizde tüketime sunulan ürünlerin üzerinde tüketiciyi bilgilendirmeye yönelik olarak cins, miktar, ülke orijini, tür, kalite vb. ayrıntılara genellikle yer verilmemesi, ihraç edildiği ülke gümrüğünde gerçekleştirilen kontroller sonucu sakıncalı bulunması veya gerekli standartları taşımadığı gerekçesiyle iade edilen ürünlerin iç piyasaya sunulabilmesi, dikkat çekici noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenlerle, iç piyasaya yönelik kalite ve standarda ilişkin düzenlemeler ve denetimlere mutlaka önem verilmeli ve Gıda Kodeksinde yaş sebze ve meyveye ilişkin standartlar tamamlanmalıdır.

Yaş sebze ve meyve ticaretinde gelişmiş ülke düzeyine ulaşılmasına yönelik çalışmaların yapılabilmesi için öncelikle sektördeki sorunların üretici, satıcı, toptancı hal, yerel yönetim, bakanlık, meslek kuruluşları gibi tüm tarafların katılımıyla ele alınıp tartışılması, ortak çözüm önerilerinin getirilmesi ve bunların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Sektörün öncelik arz eden sorunlarının en azından bir kısmının çözümü için de yürürlükteki mevzuatta öngörülen kuralların ilgili taraflarca tam olarak uygulanmasının sağlanması son derece önemlidir.

Yaş sebze ve meyve ticaretindeki bir diğer tartışma konusu da 552 sayılı Toptancı Halleri İle İlgili Kanun Hükmünde Kararname ile 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu arasında uyumsuzlukların giderilmesi ile ilgilidir. 552 sayılı KHK’de *üreticilerce kurulan en az 50 ortaklı kooperatifler ve üst kuruluşları* şeklinde tanımlanan üretici birlikleri, 5200 sayılı Kanun’da ise *en az 16 tarım üreticisinin bir araya gelmesiyle kurulan kuruluşlar* olarak ifade edilmektedir. 552 sayılı KHK’ye dayalı olarak faaliyet gösteren üretici birliklerine gerçek usulde vergiye tabi perakendecilere ürün satabilme imkanı tanınırken, 5200 sayılı Kanun’a dayalı olarak kurulan üretici birliklerine bu hakkın tanınmaması önemli bir çelişki olup, iki kanun arasındaki uyumsuzlukların giderilmesine yönelik değişikliğin yapılması gerekmektedir.

Tarımsal ürünlerin istenilen kalitede üretilebilmesi ve pazar gerekliliklerinin en sağlıklı şekilde sağlanabilmesi için sektörün kaynağını oluşturan üreticiler göz ardı edilmemeli, üreticiyi güçlendirmeye ve organize etmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Üreticilerimizin en büyük kaybı olan plansız üretimin önüne geçilebilmesi ve pazar talepleri doğrultusunda üretim yapılabilmesi bakımından üretici birliklerinin önemli bir örgütlenme şekli olduğu düşünülmektedir. Ülkemiz coğrafi ve ürün koşulları da dikkate alınmak suretiyle, üyeliğini hedeflediğimiz Avrupa Birliği’ndeki gibi hukuki altyapısı iyi oluşturulmuş bir tarımsal örgütlenmeye gidilmesi artık kaçınılmazdır. Üretici birlikleri ve toptancı halleri birbirinin alternatif oluşumlar olarak görülmemelidir.

Üretici birliklerinin üyelerince teslim edilen ürünlerde standardizasyonu sağlama işlevini yerine getirmesi, yaş sebze ve meyve sektöründe fiyat istikrarını da beraberinde getirecektir. Ancak, üretici birliklerince dağıtılan ürünlerin toptancı hallerinden geçirilmesinin, yaş sebze ve meyvenin üretiminden tüketimine kadarki tüm aşamalarda kayıt ve kontrol altına alınabilmesi bakımından faydalı ve zorunlu olduğuna inanılmaktadır.

Toptancı halleri ile ilgili olarak sektörün çeşitli kesimlerini karşı karşıya getiren önemli bir tartışma konusu da; yaş sebze ve meyve üretici birliklerinin ürünlerini toptancı hallere sokmadan doğrudan büyük mağazalara (hipermarket, süpermarket, vb) satabilmelerini olanaklı kılacak yönde 552 sayılı KHK’de değişiklik yapılmasının öngörüldüğü olmuştur. Oysa, 552 sayılı KHK’de ürünlerin üretici birliklerinden (552 sayılı KHK’ye dayanarak kurulan) satın alınarak perakende satışa sunulduğunun belgelenmesi halinde toptancı hale giriş zorunluluğu zaten aranmamaktadır.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nca yapılan açıklamalarda 552 sayılı KHK’de öngörülen değişikliğin üretici birlikleri için belirtilen asgari üretici sayısının 50’den 16’ya indirilmesi suretiyle, 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu’ndaki üretici birlikleri tanımıyla aradaki çelişkinin ortadan kaldırılması olduğu belirtilmiştir. Büyük mağazaların asıl istediği ise, toptancı hallere bildirim zorunluluğu da olmaksızın doğrudan üreticiden mal satın alabilmelerini olanaklı kılacak bir değişikliğin yapılmasıdır.

Türkiye genelinde resmi 177 sebze ve meyve hali mevcuttur. Toptancı halleri, yaş sebze ve meyve ticaretini kayıt altına alması itibariyle de önemli bir role sahiptir. İstanbul ve Ankara'da dağıtılan yaş sebze ve meyvenin yaklaşık %70'inin toptancı hallerinden geçmediği dikkate alındığında, kayıt dışılığın ve haksız rekabetin önlenmesi bakımından toptancı hallerinin varlığını sürdürmesi gerekmektedir. Burada asıl yapılması gereken; mevzuattan, altyapı yetersizliklerinden, vb kaynaklanan eksikliklerin giderilmesi suretiyle toptancı hallerinin etkinliğinin arttırılması olacaktır.

Ülkemizin ekonomik ve siyasi anlamda girmeyi hedeflediği Avrupa Birliği'ndeki yaş sebze ve meyve toptan ticaretine ilişkin düzenlemelerin uzmanlarca incelenmesi ve AB üyesi ülkelerden ülkemize en yakın özellikler gösterenlerin sistemlerinin ele alınması son derece önemlidir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca, ilgili kurumların da katılımıyla bir kısım AB ülkesindeki toptancı halleri uygulamaları ile ilgili olarak yapılmaya başlanılan inceleme ziyaretleri bu açıdan son derece önem arz etmektedir. Bütün bu incelemeler sonrasında, ülkemizin kendine özgü koşulları da dikkate alınarak, yaş sebze ve meyve ticaretinde en uygun modelin geliştirilmesi ve sektörde gerekli altyapı iyileştirmelerinin en kısa zamanda yapılması gerekmektedir.

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası

Türkiye'de ve AB Ülkelerinde Yaş Sebze ve Meyve Ticareti